

ROMAN GOGOL'ÜN PALTO'SUNDA MI SAKLIYDI?

İrem Uzunhasanoğlu

1840'lı yıllarda Petersburg sokaklarında, özellikle de Kalinkin Köprüsü civarında dolaşan bir hayalet vardır, bilir misiniz? İsmi Akakiy Akakiyeviç. Bu hayalet, sokak sokak dolaşarak çaldığı paltosunu aramakta ve rütbesine, unvanına bakmadan karşısına çıkan herkesin sırtından paltosunu çekip almaktadır. Hayalet, Rus Roman Sanatı'nın ustalarından Nikolay Vasilyeviç Gogol'ün ölümsüz *Palto* eserinde anlattığı memurdur. *Palto*'nun yayımlanmasından yaklaşık yirmi yıl sonra bir diğer ustata Dostoyevski 'Hepimiz Gogol'ün paltosundan çıktık.' diyecek ve böylece edebiyat ortamlarının en hararetle tartışmalarından biri de başlamış olacaktı.

Roman gerçekten de Gogol'ün paltosunda mı saklıydı? Peki Gogol'e o paltoyu kim giydirmişti? Gelin bu soruların cevaplarını birlikte arayalım ve Rus Edebiyatı'ndaki Gogol etkisini üç başlık altında ve üç eseri üzerinden irdeleyelim.

1. *Palto* - Küçük insanın romanlara konu olması

Palto isimli anlatı yayımlanmadan önce Rus Edebiyatı Romantizm ve İdealizm akımlarının etkisindeydi. Burjuva sınıfının anlatıldığı, saraylardaki baloların betimlendiği eserler veriliyordu. *Palto* eserinde betimlenen Akakiy Akakiyeviç'in doğuşu 'küçük insan' olarak da adlandırılan sıradan insanların hikâyelerinin Rus Edebiyatı'na girişiydi. Gogol dümeni toplumcu gerçekçiliğe doğru kırmıştı. *Palto* isimli uzun öyküsünde Çarlık Rusya'sını eleştirir ve toplumun çürümüşlüğüne anlatır. Sıradan bir memur olan Akakiy'in çektiği sıkıntıları ve maruz kaldığı eleştirileri tüm çıplaklığıyla yazar. Her ne kadar içinde hayaletler ve gotik öğeler barındırsa da, bu eser 'gerçekçilik' hareketinin başlangıcı hatta mihenk taşı olarak kabul edilmektedir. Gogol, Akakiyeviç'e paltosunu giydirir ve onu Petersburg sokaklarına salıverir. Bunu yaparak kendi

edebiyat geleneğindeki öykülemenin de kaderini değiştirir, sistemi kırar. *Palto*, Rus toplumunun dışladığı insanın manifestosu olmuş ve 'küçük adam' doğmuştur. Küçük adamın doğuşu da edebiyatı ortalama insanın yaşamsal düzlemine çekmiştir. Daha önce konu edilmemiş, hep göz ardı edilmiş bir Rus memurunun gelip baş tacı olmasıyla birlikte tüm eleştirileri de üzerine çekmeye başlamıştır. Gogol, kendi de bir dönem memurluk yaptığı için memuriyette bulunan insanları çok iyi gözlemlemiş ve kendi hakkını arayamayan bir memurla dalga geçen üsleri, betimlemeleriyle yerden yere vurmuştur. *Palto*'nun yazıldığı dönem, çok uzaklardaki bir kıtanın Gotik öykü yazarı Edgar Allen Poe'dan kıtalararası mesafeyi yok eden bir ses gelir. İki yazar da aynı yıl doğmuş, ürünlerini aynı yıllarda vermeye başlamışlardır. Poe'nun *Gammazcı Yürek* olarak dilimize çevrilmiş olan 'Tell-tale Heart' öyküsü de *Palto*'daki gibi sağlıksız bir takıntıyı anlatır. Yine aynı öyküde yer alan 'göz', Gogol'ün bir diğer öyküsünde 'burun' olarak karşılık bulur. Her ikisi de hayaletleri ve gaipten gelenleri öykülerinde kullanmayı severler. Onlardan sonra yazan Maupassant, Kafka, Faulkner, Hemingway gibi yazarlarda hep Gogol'den izler bulunur. Bir Gogol hastası olan Nabokov ise şöyle der: "Gerçek Gogol bir tek *Palto*'da saklıdır." Onun fakirin ve ezilmişin sesi olduğunu ve ne zaman Rus geleneğine göre yazmaya çalışsa yeteneğini kaybettiğini de ekler. Ve son olarak... *Palto* öyküsü öyle ses getirmiştir ki... Tam altı yıl sonra bilinen ilk komünist bildirgesini hazırlayan Karl Marx 'Komünist Manifesto' suna şöyle başlar: "Avrupa'da bir hayalet dolaşıyor- Komünizm hayaleti."

2. *Ölü Canlar* - Hiciv ve mizahın edebiyata girişi

Gogol, on dokuz yaşında edebiyat ve şiirle ilgilenmek için Petersburg'a geldiğinde Puşkin sahnededir. Puşkin'in çıkarttığı dergide ilk öyküsünü yayımlatan Gogol, ustası için: 'Puşkin olağanüstü bir olaydır.' cümlesini kurar ve onun etkisi altına girer, Puşkin'in Babası soylu olmasına rağmen bazı şiirlerinde de hafif bir 'gerçekçilik' eğilimi ve 'gündelik dil' kullanımı hissedilir. Gogol'ün bu hissi alıp bir üst seviyeye taşıdığı söylenir. Gogol, sürgünde yaşadığı dönemde Puşkin'in ölüm haberini alır. Bir arkadaşına yazdığı mektupta: "Onun ölümüyle yaşama sevincimi tamamen yitirdim, onun fikrini almadan hiçbir şey yapamıyordum, onu yanımda hayal etmeden tek bir satır

bile yazamıyordum. O ne der? Neye dikkat eder? Neye güler? Neyi beğenir? Beni yazmaya teşvik eden şeyler bunlardı. Kaç kez kalemi elime almayı denedim ama kalem elimden düştü. Anlatılmaz bir keder bu.” der. Buradan yoğun bir Puşkin etkisi altında olduğunu ve belki de artık yazamayacağını düşünsek de ölümünün hemen akabinde önce *Palto*'yu, sonra da *Ölü Canlar*'ı yayımlar.

Ölü Canlar'ın girişinde: “Ey okur, bu romanı Rus insanın eksiklerini, ayıplarını göstermek için yazdım; üstünlüklerini ve erdemleri göstermek için değil.” der. Rus aristokrasinin lüks mallara düşkün olduğu bir dönemde, açlıktan ve sefaletten ölen serfleri anlatır. Dolandırıcının teki olan Çiçikov, N kentinde çiftlikleri gezerek ‘ölü canlar’ satın almaktadır. Yasal bir boşluktan faydalanarak köşeyi dönmeye çalışan Çiçikov çiftlikleri gezerek ölü canlar üzerinden sıkı pazarlıklar yapmaya başlar. Romanda ince bir yergi ve mizahi bir anlatış vardır. *Ölü Canlar*, Rus yazın tarihindeki ilk destansı roman kabul edilir. Gerçekçi Roman olarak sınıflandırılrsa da Gogol bu kitabının bir ‘şiir’ olduğunu iddia eder. Bunun da tek bir sebebi vardır. Herkesin Puşkin etkisi altında sandığı Gogol, aslında Dante'nin *İlahi Komedya*'sına atıf yapmaktadır. Üç cilt olarak tasarladığı *Ölü Canlar*'ın ilk cildi, Dante'nin Cehennem'inin modernleştirilmiş ilk bölümüdür. *Ölü Canlar*'a biraz daha derin bir inceleme yapıldığında İngiliz Edebiyatı'nın ilk yazılı eseri sayılan ‘*Canterbury Hikâyeleri*’ne de atıf olduğunu fark edebiliriz.

Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda anlaşılır ki Gogol Shakespeare'i, Dante'yi, Chaucer'ı harmanlamış ve daha sonra kendi akımının öncüsü olmuştur. Ara sıra gerçeküstüçülüğe kaçan bir gerçekçilik akımını başlatarak Rus yazınının üzerindeki geçmişe dair tozları silkelemiştir. Gogol olmasaydı Dostoyevski daha farklı olurdu, denir. Gogol bilmeden Rus ruhu anlaşılabilir denir. Gogol, devrine karşı çıkmasaydı kemikleşmiş yazın türleri bir türlü kırılmayacaktı, denir.

Bir gün matbaadakilerin kahaahalarını duyan bir eleştirmen kapıyı açar ve içeri girer; matbaadakilere neye güldüklerini sorar. “Bu adam o kadar komik, o kadar eğlenceli yazıyor ki...” cevabını alır. Tıpkı ‘Kafkaesk’ kelimesinin dilimize yerleşmiş olduğu gibi ‘Gogolesque Irony’, yani ‘Gogolesk İroni’ diye bir terim vardır. Ölü canları satın almaya çalışan bir adamın 480 sayfalık romanı da en iyi bu terimle açıklanır. Puşkin'in ölümünü de bu romana gizlediği bilinir. Romanı üç cilt olarak tasarlamış olmasına rağmen ömrü ve ideolojisi buna yetmemiştir. Arınma amaçlı gittiği kutsal topraklardan hastalığı daha da ilerlemiş bir şekilde döner ve şeytanın ruhunu ele geçirip ona *Ölü Canlar*'ı yazdıracağı düşüncesiyle ikinci cildin tüm el yazmalarını yakar. Yaktıktan sonra yattığı açlık orucunun dokuzuncu gününde ise ölür. Bir rivayete göre; yeri değiştirilsin diye mezarı tekrar

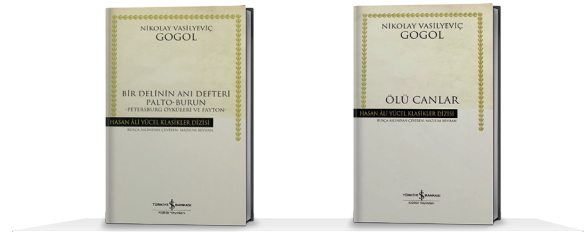
açıldığında yüzüstü yatarken bulunur. Yine rivayete göre; bu, Gogol'un canlı gömüldüğünün göstergesidir. Bu da ‘Gogolesk ironi’ den başka bir şey değildir. Yakılan el yazmalarından arta kalanlar ise editörler tarafından birleştirilip yazıldığı için, romanın ikinci cildi tam bir Gogol tadı vermez. Kendisi de bir ‘ölü can’ olan Çiçikov'un hikâyesi ise tamamlanmıştır.

3. Bir Delinin Hatıra Defteri - Edebi dilin sokağa inmesi

Bir memurun haksızlıklarla dolu dünyasının anlatıldığı bu uzun öykü de, Ivanov'un, aşık olduğu soylu kızın başkasıyla evleneceğini öğrenişini ve yavaş yavaş delirişini anlatır. Basit, yalın ve gündelik bir dil kullanarak yine Rus geleneğini kıran Gogol, bu kez haksızlıklarla dolu adaletsiz dünyayı bir delinin ağzından anlatır. Sonunda akıl hastanesine kapatılan Ivanov kendini İspanya kralı zannettiği için de akıl hastanesi İspanya'ya, orada yatan insanlar da İspanyol halkına dönüşür. *Burun* ve *Müfettiş* gibi diğer öykülerinde de benzer gariplikler ve absürtlükler gözlenir. Gogol, manik depresif psikoz hastalığından muzdarip olduğu için manik durumdayken müthiş enerjik olmakta ve bunu metinlerine yansıtmakta; ama depresif olduğu durumlarda da dünya onun için kararmaktaydı. Hangi eserini hastalığının hangi döneminde verdiği ise çok net gözlemlenebilir.

Dostoyevski'nin ‘*Budala*’ ve ‘*Öteki*’ gibi erken dönem eserlerinde Gogol izleri görülürken, olgunluk dönemi eserlerinde bu izler kaybolur. Çünkü Dostoyevski yazdıkça çığ gibi büyür. Tolstoy yeni destanlar yazar, Çehov gündelik hayatın karmaşasını anlatır durur. Çember Gogol'le tamamlanır ve biz artık Gogol yokmuş gibi davranamayız.

Metinler arası benzerlikler, atıf, esinlenme ve etkilenmeler olabilir. Etkilenme özümсенir ve bizi özgünlüğe götürür. Böylece Edebiyat kalkınır. Birbirinin ardından gelen her yazar bir çığır açar. Çığır açtıkça kendine yazın dünyasında yer bulur. İnsanlar kendilerini bir yerlere ait hissetmek isterler. İşte o aidiyet duygusudur bizi Gogol'un *Palto*'sundan çıkaran. Hepimizin o *Palto*'ya borçlu olduğu bir şeyler vardır elbet, değil mi? ■



Palto - Burun
Nikolay Vasilyevič Gogol
Iş Kültür Yayınları

Ölü Canlar
Nikolay Vasilyevič Gogol
Iş Kültür Yayınları